

за дотриманням прав людини працює в безпосередньому контакті із заступником комісара з оперативної роботи. До компетенції відділу входить розслідування всіх випадків порушень прав людини на території місії.

До складу відділу входить відділення розслідувань, яке укомплектоване шістьма слідчими. Дане відділення:

- координує всю діяльність щодо контролю за дотриманням прав людини в регіоні;

- здійснює при необхідності інформування оперативного відділу й інших підрозділів місії про випадки порушень прав людини;

- вивчає стан справ в галузі дотримання прав людини в зоні відповідальності місії;

- координує діяльність у даному напрямі між різними регіонами і забезпечує консультативну допомогу і керівництво при проведенні заходів на місцях;

- координує діяльність інших організацій щодо захисту прав людини в зоні відповідальності місії;

- забезпечує аналітичне відділення щотижневим оглядом про проведену роботу, а також планами роботи на майбутній тиждень відповідно до цілей і стратегії IPTF.

В особливих випадках відділення може провести розслідування відносно посадових осіб країни перебування, яких запідозрено в корупції й інших злочинах.

Досвід діяльності Цивільної поліції ООН на території Боснії і Герцеговини показує, що описана управлінська структура, загалом, дозволяє забезпечувати діяльність місцевих правоохоронних органів по боротьбі зі злочинністю.

Надійшла до редколегії 26.01.2000

Є.І. Макаренко, канд. юрид. наук, доцент Академії митної служби України

КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ БОРЬБИ З ОРГАНІЗОВАНОЮ КОНТРАБАНДНОЮ ДІЯЛЬНІСТЮ

Незважаючи на те, що з моменту проголошення Акту про незалежність України минуло вже дев'ять років, ми й досі живемо в умовах «прозорості» 55,7% довжини нашого державного кордону, особливо між колишніми радянськими республіками. Зрозуміло, що умовний характер державного кордону та існуючі недоліки у законодавчій, матеріально-технічній і організаційно-кадровій розбудові митної інфраструктури України приваблюють як вітчизняних, так і іноземних контрабандистів, котрі широко і брутально користуються цією прозорістю для здійснення своїх контрабандних операцій. Так за означений період відзначається значне зростання кількості кримінальних справ про контрабанду. Якщо у 1992 р. митницями було порушено 262 кримінальні справи, то у 1999 р. – 727. При цьому як предмет контрабанди при введенні в Україну переважає економічна контрабанда товарів, а при вивезенні з України – культурні цінності. Тому, з точ-

ки зору захисту економічних інтересів держави, боротьба з контрабандою – є одним із пріоритетних напрямів діяльності Держмитслужби України у тісній взаємодії з підрозділами Прикордонних військ, СБУ та МВС України.

Проте, як свідчать проведені нами й аналіз узагальнення практики митних органів, організація виявлення і дізнання за фактами контрабанди мають певну специфіку, через що, стикаючись з серйозними труднощами, вони вдаються до чималих помилок, а то і зовсім заходять у безвихідь. Останнім часом до Держмитслужби України систематично надходять подання з органів прокуратури та листи від СБУ, в яких відзначаються суттєві недоліки в роботі митниць щодо кримінальних справ про контрабанду, котрі вкрай негативно впливають на перспективи розслідування, можливість судового вирішення кримінальних справ і загалом гальмують протидію контрабандній діяльності, яка сьогодні набула більш витонченого, авантюрного і організованого характеру.

Як відомо, організована злочинна діяльність є об'єктом вивчення усіх наук кримінально-правового циклу, в тому числі криміналістики, котра досліджує в організованій злочинній діяльності своєрідність її структурних елементів, закономірності їхнього формування і використання злочинцями в кримінальній діяльності, характер наявних взаємозв'язків між цими елементами тощо. Зазначена інформація необхідна для формування криміналістичної характеристики даного виду злочинності в цілому та її окремих видів, розробки на цій основі відповідних методичних рекомендацій щодо розкриття і розслідування цієї злочинної діяльності.

З огляду на це, перед українською криміналістичною наукою постає важливе завдання щодо ретельного вивчення практики боротьби з контрабандою та іншими злочинами, що вчинюються організованими угрупованнями, озброєння митних та інших правоохоронних органів сучасними ефективними методами і засобами боротьби з нею.

Серед багатьох проблем, пов'язаних із питаннями боротьби з організованою злочинністю, що потребують глибокого вивчення і якнайшвидшого практичного вирішення шляхом об'єднання зусиль криміналістів, є вироблення власне криміналістичної теорії організованої злочинної діяльності й основ криміналістичної методики її розслідування. Саме вони покликані стати відправною точкою у подальшій науково-дослідній і практичній роботі в сфері боротьби з організованою злочинністю, у формуванні арсеналу криміналістичних засобів, прийомів і методів, спеціально призначених для вирішення завдань виявлення, розкриття, розслідування і попередження слідчих фактів організованої злочинної діяльності, а також інтелектуальною базою навчання слідчих, дізнавачів та інших співробітників оперативно-розшукових підрозділів основам криміналістичної методики боротьби з організованою злочинністю. Це – найближчі завдання науки криміналістики і практики.

Перспективні завдання криміналістів пов'язані з розробкою методик розслідування окремих видів організованої злочинної діяльності, насамперед контрабанди. Це теж дуже важливі завдання, тому що без дослідження криміналістичних особливостей розслідування окремих різновидів органі-

зованої злочинної діяльності, а також умілого добору найбільш ефективних у певних ситуаціях криміналістичних прийомів, методів і засобів виявлення, розкриття, розслідування і попередження організованої злочинної діяльності, організувати ефективну систему протидії організованій злочинності навряд чи вдасться.

При цьому спеціального наукового дослідження і практичного вивчення у цій сфері потребують закономірності, що властиві організованій злочинній діяльності, а також її складові (базовий елемент ОЗД, його взаємозв'язок із засобами, механізмами, обстановкою, предметом ОЗД і злочинним формуванням як особливим соціально-кримінальним формуванням, що займається на постійній основі обраним різновидом організованої злочинної діяльності).

Не менш важливим є вивчення таких питань діяльності по розкриттю і розслідуванню організованої злочинної діяльності, як типові слідчі ситуації, що виникають при розслідуванні фактів організованої контрабандної діяльності, комплекси засобів, прийомів і методів вирішення окремих оперативно-розшукових, слідчих і експертних завдань у ході розслідування цих злочинів.

Цілісна криміналістична концепція розкриття, розслідування і попередження організованої злочинної діяльності як частина зазначеної теорії, на наш погляд, повинна містити в собі законотворчі, організаційно-управлінські і власне криміналістичні питання техніко-криміналістичного, тактичного і методичного характеру.

Багато які із зазначених вище наукових і практичних завдань ще дуже далекі від остаточного вирішення. Зокрема, не розроблені згадані вище концепція і відповідна теорія, хоча перші кроки в цьому напрямку вже зроблено [1]. Почато також розробку основ криміналістичної методики розслідування організованої злочинної діяльності, в тому числі і контрабанди [Див. напр.: 2].

Організована злочинність у цілому, як і діяльність конкретних видів організованих злочинних угруповань, у переважній більшості випадків є складним об'єктом дослідження. Це пов'язано насамперед з тим, що на даний момент ми не знаємо ні реального розмаху діяльності, ні їхнього чисельного складу, тому що природним прагненням такої злочинності є латентність. Офіційна статистика поки що не дає можливостей одержати достовірні дані про вплив організованої злочинності на динаміку і структуру злочинності у цілому як у силу своєї недосконалості, так і через високу латентну діяльність вітчизняних організованих злочинних угруповань. Не випадково деякі автори відзначають парадокс той факт, що при явно несприятливих для суспільства тенденціях розвитку організованої злочинності у сфері економіки, офіційні дані часто-густо виглядають благополучно.

Слід зазначити і те, що розробки і пропозиції юристів-практиків з питань методики розслідування злочинів, вчинюваних організованими угрупованнями, у ряді випадків випереджають відповідні розробки вчених-криміналістів, що не завжди робить практичні методики вдалими, тому що практика у даному випадку спроможна допомогти науці набагато менше,

чим якби мова йшла про будь-який інший вид злочинності. Пояснюється це складністю предмета криміналістичного вивчення, яким є організована злочинна діяльність, її великою латентністю, недосконалістю офіційної статистики з цих питань, недостатністю накопиченого практичного матеріалу, його повною «загрифованістю» тощо.

Вивчення слідчої практики з справ про контрабанду показало, що закономірності організованої злочинної діяльності неоднорідні за своєю значимістю для розкриття злочинів. Це надає можливість класифікувати їх за групами.

Так, важливою закономірністю криміналістичної властивості більшості організованих злочинних груп, причетних до контрабандної діяльності, є наявність у них механізму регенерації (відновлення) функцій і кадрового складу кримінальних ланок, котрі втратили деяку частину своїх членів у ході організованої злочинної діяльності або розслідування (за умови зберігання ядра організації). Зокрема, якщо у випадку розслідування ліквідувати організовану злочинну групу цілком не вдалося, через деякий час вона знову продовжує злочинну діяльність силами тих членів угруповання, що уникнули викриття, або в оновленому складі.

Закономірними для організованих злочинних угруповань є чинні усередині них ціннісні орієнтації, норми поведінки як у сфері взаємовідносин членів такої групи між собою, так і з зовнішнім світом. Частіше усього – це суміш законів кримінального світу із нормами цинічного кримінального бізнесу і тіньової економіки.

Одним із загрозливих елементів сутності організованої контрабандної діяльності є зрощення злочинних угруповань з державними структурами та їхніми окремими представниками. Це не лише соціально небезпечне явище в нашому суспільстві, це пряма загроза подальшому розвитку процесу державотворення в Україні. Адже злочинні угруповання прагнуть встановити свою владу (і борються за це). Наші корупціонери до нахабства наполегливо впроваджують свої «закони» у свідомість населення шляхом:

- жорстокої розправи з тими, хто порушує закон мовчання стосовно злочинів, скоєних в Україні або в регіоні;
- покарання з особливою жорстокістю за оприлюднення фактів корупції;
- забезпечення протекції «нуворишам» з метою участі в їхніх прибутках під виглядом охорони їхнього життя та майна, а також для «відмивання» тіньових грошей;
- чинення прихованого опору усім органам громадського порядку, які не підтримують їх;
- відвертого носіння зброї, провокацій, «розборок», бійок, зухвалих вбивств та іншої демонстрації відваги;
- особистої помсти при удаваному прощенні за завдану образу або за порушення зазначених правил.

Ці норми регулюють поведінку членів злочинного угруповання і під час попереднього, судового слідства, і під час відбування ними покарання. При їхньому дотриманні, наприклад, зберіганні мовчання під час слідства й у суді таким членам організованих злочинних груп та їхнім близьким на-

дається матеріальна допомога із злочинного «общака», а у випадку порушення зазначених норм перевертнів чекають жорсткі покарання, в тому числі і фізичне усунення.

Таким чином, специфічний ідеологічний клімат усередині злочинного співтовариства утворює для його членів ситуацію «лійки», коли в організацію неважко увійти, але дуже складно безпечно вийти з неї. Ця атмосфера тримає кожного члена організованої злочинної групи у певній напрузі, що серйозно перешкоджає провадженню дізнання, попереднього слідства і судовому розгляду кримінальної справи. Дія таких норм усередині організованих злочинних груп явно проглядається по переважній більшості вивчених кримінальних справ.

Але незважаючи на те, що зазначені норми націлені на згуртування членів злочинного угруповання, між ними часто-густо виникають суперечки і протиріччя різноманітного ступеня гостроти. Наслідки таких протиріччя часто виявлялися в матеріалах кримінальних справ про контрабанду у вигляді відомостей про внутрішні конфлікти між членами групи, про засоби «нейтралізації» цих протиріччя організатором (лідером) злочинного угруповання і т. ін. Крайнім вираженням таких протиріччя були випадки розладу злочинних організацій невдовзі після затримки і викриття деяких її членів, фізичне усунення тих членів організованих злочинних груп, що зважилися на співробітництво з правоохоронними органами, тощо.

Таким чином, теоретична і практична значимість ідеї криміналістичного вивчення організованої злочинної діяльності цілком очевидна. Адже об'єктивне, повне і всебічне дослідження всіх обставин, які мають істотне значення для кримінальної справи є важливою запорукою успішного розслідування й попередження фактів організованої контрабандної діяльності.

Список літератури:

1. Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. М., 1990; Дидоренко Э.А. Объявление войны мафия ещё не означает её триумфального окончания. Голос Украины, 1993, 14 января; Дурдинец В. Боротьба зі злочинністю має бути всеохоплюючою й ефективною // Право України. 1998. №1, Литвак О. Про причини зростання злочинності та умови, що цьому сприяють: Деякі концептуальні положення // Вісн. 1997. №11, Дорошенко А, Овсій І. Організована злочинність: міжнародний аспект // Політика і час. 1997. №3.; Проблеми боротьби з корупцією та організованою злочинністю. Уряду України, Президенту, законодавчій, виконавчій владі. Аналітичні розробки, пропозиції наукових та практичних працівників / Керів. автор. колективу А.І.Комарова, О.О.Крикун. К., 1997. 2. Див., наприклад: Лукашевич В.Г. Криміналістические аспекты изучения преступных групп: Автореф. канд. дисс. М. 1979; Быков В. М. Расследование групповых преступлений. Ташкент, 1980; Основы борьбы с организованной преступностью. Монография / Под ред. В.С. Овчинского, В.С. Фаминова, Н.П. Яблокова. М., 1996 (глава IV). Снігерьев О.П. Боротьба з організованою злочинністю на транспорті: Автореф. докт. дис. X., 1996. Постика И.В. Проведение дознания по делам о контрабанде, совершенной с участием представителей предпринимательских структур. Одесса, 1998; Бантішев О.Ф., Фетисенко К.Г. Контрабанда, скоювана організованими злочинними угрупованнями, і суміжні з нею злочини. К, 1999; Шевчук В.М. Проблеми методики розслідування контрабанди: Дис. ... канд. юрид. наук. X., 1998.

Надійшла до редколегії 24.10.2000